

ОБДАРОВАНА Й ТАЛАНОВИТА МОЛОДЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

Півнева Любов Миколаївна

доктор політичних наук,

професор кафедри політології, соціології та культурології

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Fulbright Scholar Program, 1995–1996,

Fulbright New Century Scholar, 2009–2010,

University of Maryland at College Park

Анотація. У статті розглядається значення обдарованої й талановитої молоді в системі вищої освіти для розвитку суспільства. Вона відображає різні точки зору на проблему наявності таланту в молодій людині. Виділено деякі напрями підготовки обдарованої й талановитої молоді у вищій школі на прикладах українських досліджень і публікацій Міжнародного центру інновацій в освіті (Німеччина). Акцентується увага на деяких напрямках державної політики в Україні на підтримку обдарованої й талановитої молоді як потужного потенціалу творення майбутнього країни.

Ключові слова: обдарована і талановита молодь у вищій школі; підготовка талановитої молоді; розвиток суспільства; Міжнародний центр інновацій в освіті (Німеччина); державна політика України.

Abstract. The article deals with the value of the gifted and talented young people in higher education for the development of society. It displays viewpoints on the problem of availability of talent in a young person. Some fields of preparation of gifted and talented youth in high school on the examples of Ukrainian research and publications of the International Center for Innovation in Education (Germany) are highlighted. Attention is focused on certain areas of public policy in Ukraine to support gifted and talented youth which is a powerful potential for creating the country's future.

Keywords: gifted and talented young people in higher education; talented youth training; society development; International Center for Innovation in Education (Germany); state policy of Ukraine.

Високоосвічені, обдаровані й талановиті студенти вищих навчальних закладів згодом будуть займати важливі посади в громадській сфері й сприятимуть успіху тих країн, у яких вони живуть. Це обумовлено насамперед розвитком технічного прогресу, засобів масової комунікації, Інтернету, глобалізацією в цілому. Існує також думка, що в світі народжується дедалі більше обдарованих дітей, хоча довести це дуже складно.

Інтелектуальний потенціал суспільства, представлений тими, хто досяг успіхів в обраних спеціальностях і зумів утілити їх у професійних можливостях, є головним двигуном прогресу в усіх сферах діяльності суспільства й держави. Ось чому виникає потреба в роз-

ширенні сфери інтелектуального потенціалу в умовах ХХІ ст. Тому пріоритетний напрям державної політики в Україні – підтримка обдарованих і талановитих дітей, студентства як потужного потенціалу творення майбутнього країни.

Серед законів і програм, прийнятих в нашій країні, – Закон України «Про вищу освіту» (2014), Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей та молоді, укази Президента України про підтримку обдарованих дітей, Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 рр. тощо. Вони спрямовані на примноження майбутнього інтелектуального потенціалу нації; забезпечення умов для вдосконалення й саморозвитку кожної особистості; підготовку молоді до інтеграції у світовий освітній простір.

Реалізація положень цих документів, на думку О. Є. Антонової, яка проаналізувала досвід роботи з обдарованими студентами у Житомирському державному університеті ім. І. Франка, «потребує формування цілісної загальнодержавної системи виявлення та підтримки обдарованої молоді; розвитку її здібностей; стимулювання творчої діяльності учнів, студентів, вчителів та викладачів вузів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу до вишів, магістратури та аспірантури; забезпечення підготовки наукових, педагогічних і науково-технічних кадрів. Ця система повинна охоплювати навчальні заклади різних рівнів акредитації... І починати необхідно ще з середньої школи» [1, с. 20].

Діяльність української вищої школи орієнтована на розвиток інтелектуального потенціалу молоді. Держава не стоїть осторонь цього процесу. Ми знаємо, що талановита молодь отримує підвищені й іменні стипендії, бере активну участь у різних олімпіадах, конкурсах, проектах. Розуміючи роль студентства у розвитку суспільного прогресу, різні фонди, насамперед зарубіжні, пильно стежать за його інтелектуальним розвитком, залучаючи кращих представників до участі в міжнародних конкурсах і програмах.

За період 2000–2010 рр. кількість студентських олімпіад в Україні зросла в 1,5 разу, а кількість студентів, які брали в них участь, – майже вдвічі. В останні роки новацією Всеукраїнської студентської олімпіади стало проведення Інтернет-олімпіад. Вперше проведено Всеукраїнську студентську олімпіаду «Механотроніка». Цей напрям є симбіозом механіки, електроніки й інформатики, він широко представлений у технічних університетах Європи, США та розвинених країн Азії.

Так, тільки в 2010 р. українські студенти брали участь у 6 міжнародних олімпіадах, де завоювали 28 нагород, половина з яких – золоті медалі. Зокрема на першості світу з програмування команда студентів з України стала чемпіоном світу.

Українські студенти завоювали також медалі в Ісламській Республіці Іран на Міжнародній студентській олімпіаді з математики та Міжнародній студентській олімпіаді з хімії, в Республіці Болгарії – на Міжнародній студентській олімпіаді з математики, у Китайській Народній Республіці – на Міжнародній студентській олімпіаді з астрономії й астрофізики [4].

Дуже багато вчених пишуть про обдарованих і талановитих студентів, відзначають їх успіхи на олімпіадах і конкурсах, але налічується відносно небагато досліджень, які проникають у суть попередньої підготовки таких студентів до вступу до вищих навчальних закладів та до особливостей їх навчання у вишах.

Розглянемо поняття «обдарована і талановита молодь у вищій школі» в міждисциплінарному контексті, на прикладах українських досліджень і публікацій Міжнародного центру інновацій в освіті (ICIE) зі штабом у м. Ульм (Німеччина), щоб з'ясувати роль суспільства у вдосконаленні підготовки обдарованих і талановитих у вищій школі. Для розуміння сутності цього явища виділимо окремо поняття «обдарований» і «талановитий». Між ними існує дуже тонка грань, яка стосується як успадкованих здібностей, так і наявності відповідних вольових якостей, позитивної Я-концепції.

Західні вчені по-різному інтерпретують ці поняття, розглядаючи людську особистість з позицій високого інтелекту й творчих якостей. На їх думку, «обдарована особистість має характерний рівень розвитку загальних здібностей унаслідок виховання і за умови успадкованих задатків, а «талановита» демонструє розвиток спеціальних здібностей» [5, с. 181].

Талант і обдарованість особистості ми спостерігаємо, як правило, з раннього дитинства. Так, Джим Галахер (Gallagher) ділить обдарованих дітей на дві категорії, називаючи їх духовенством і «Галілео їх віку», які поставлені духовенством на коліна. Він вважає, що до духовенства належать школярі з високими показниками успішності, а Галілеям потрібно створювати величезні інформаційні банки знань для підтримки своїх екстра-якостей. На практиці диференціювати ці два види обдарованості складно, передусім через «чудову індивідуальність» Галілеїв [7, р. 69].

Інтерес до визначення обдарованості особистості, спроби з'ясувати, що лежить в її основі, спостерігаємо здавна. Широко відомий вислів Т. Едісона про те, що «генії – це 1 відсоток натхнення і 99 відсотків поту. Саме цей один відсоток вражає». Угорець Ласло Полгар, батько чемпіонів світу з шахів Жужі, Софії та Юдіт, вважав, що «генії не народжуються, їх готують» [7, р. 66]. Дехто з учених, а також ті, хто мав великий досвід роботи безпосередньо з обдарованими й талановитими різного віку, зазначають певні якості у деяких особливо обдарованих, які знаходяться за межами вимірювання і можуть дати їм можливість зробити видатний внесок у суспільний прогрес.

Існують різні точки зору на проблему наявності таланту в людини. Більшість схиляється до думки, що це не природна, а набута риса. Є різні підходи до виокремлення талановитих дітей і молоді. Тому у вітчизняних і зарубіжних дослідників знаходимо різні цифри. Згідно з даними вітчизняних дослідників, «до талановитих можна віднести лише 3–5 % дітей. Однак у зарубіжних джерелах талановитими вважаються 30 % дітей» [5, с. 180].

На думку багатьох учених, кожна дитина при народженні є талановитою, і питання тільки в тому, як вона буде далі розвиватися. Цю гіпотезу підтверджують М. Шаугнессі і Дж. Валдез (M. Shaughnessy and G. Valdez), які називають присутність у індивіда таланту харизмою, виділяючи «самоактуалізованих» індивідів, яких вивчав, зокрема, американський політолог Абрахам Маслоу [8, р. 46].

Ми поділяємо точку зору вчених, які вважають, що визначення обдарованих і талановитих студентів неможливо здійснити поза соціологічним, політичним, ідеологічним контекстом, без урахування особливостей тієї чи іншої країни. На наявність якостей обдарованості й талановитості безсумнівно впливають різноманітні фактори, серед яких пріоритетним є належність індивіда до вищих і середніх соціальних верств суспільства.

Так, «демографічний аналіз соціального походження осіб, зарахованих в Англії до програми вивчення обдарованих і талановитих, керованої Кемпбеллом (2007), засвідчив, що 44 % із тих, хто був визначений як обдарований, прийшли із верхнього соціально-економічного шару, який становив 26 % релевантної кількості шкільного населення, тоді як 8 % походили з найнижчого соціально-економічного угруповання, яке репрезентувало 23 % населення. За даними Борланда, ця проблема найбільш чітко виражена в Америці. Він зазначає, що, «незважаючи на десятиліття зусиль з ліквідації расової та соціально-економічних диспропорцій у тому, як виявляють і на-

вчають обдарованих студентів, програми для обдарованих продовжували служити білим дітям із середнього класу і вищих прошарків середнього класу до ступеня, непропорційного їх чисельності в населенні, і в той же час вони недостатньо обслуговують білих бідних дітей, дітей з різним кольором шкіри.

Однак там, де природа обдарованості є набагато більш відкритою для обговорення, питання про відповідальність за рівність освітніх і соціальних можливостей для тих, хто продовжує створювати й запускати програми для обдарованих, викликають гострі дебати в суспільстві, яких не так легко уникнути» [6, р. 29–30].

Серед питань на цих дебатах: «А чи справді ми підтримуємо й виділяємо найкращих?», «Чи дотримуємося рівності в освітніх можливостях і досягненні навчальних результатів при дії особливих програм для обдарованих?» тощо.

Розвиток таланту – не завжди природне явище. Велику роль відіграють вищі навчальні заклади, які мають не тільки виявляти талановиту й обдаровану молодь, а й розвивати її здібності. При цьому дуже часто розвиток таланту детермінований соціально-економічним статусом особистості, умовами її матеріального існування. Саме тут лежить ключ до підвищення відсотка обдарованої і талановитої молоді в ВНЗ України. Наразі він відносно невисокий. «Учасники олімпіад, конкурсів, різноманітних проектів становлять, за даними С. І. Шерстобитова, у ХНАДУ близько 5 %» [2]. Цей відсоток може коливатися від ВНЗ до ВНЗ, залежати від географії і зусиль керівництва вищих навчальних закладів з відбору талановитої молоді для участі в олімпіадах і конкурсах, охоплення молоді зарубіжними програмами, престижу вузу та якості освіти в країні.

Виявлення обдарованої й талановитої молоді у вищих навчальних закладах не обмежене залученням їх до участі в олімпіадах і програмах з обміну студентами. Така молодь потребує постійної уваги протягом усього періоду навчання у вищій школі. Напрями роботи з обдарованими і талановитими студентами є глобального характеру та мають спільні для всіх країн особливості.

Нашу увагу привернули рекомендації зарубіжних учених про напрями роботи з обдарованими й талановитими, в т. ч. у вищій школі. Вони були запропоновані такими відомими у світі наукового вивчення обдарованості особами, як Джоан Фрімен (Велика Британія) і Хава Відергор (Ізраїль). Серед цих рекомендацій:

- 1) необхідно надавати обдарованій і талановитій молоді можливості для прискорення навчання – це слід робити різними способами,

оскільки дуже шкода, якщо обдаровані й талановиті опиняться в класі, який працює на занадто низькому рівні. Фрімен цитує Відергор, яка пише про те, що експериментальна оцінка пропуску «тільки одного навчального року» була добре сприйнята в Ізраїлі, принаймні на початку навчання;

- 2) Відергор рекомендує призначати координатора по роботі з обдарованими й талановитими студентами в навчальних закладах, об'єднуючи декілька подібних закладів. Фрімен пише про те, що це «вже діє в державних школах у Великій Британії. Три початкові школи мають одного фахівця по роботі з обдарованими на початковому етапі, а кожна середня школа – також одного. Крім того, передбачається, що кожна школа, яка має певну кількість обдарованих і талановитих, має опікуватися ними аж до вступу тих до університету й відстежувати процес їх навчання також у вищому навчальному закладі. Це підкріплюється виділенням коштів, хоча іноді школи вирішують використовувати їх для інших цілей. Приватні школи не включені в цю схему» [7, р. 70];
- 3) Джоан Фрімен і Хава Відергор відзначають важливість ролі координатора роботи з обдарованою і талановитою молоддю. Серед вимог до координатора Відергор відзначає такі: вміння виділити обдарованих і талановитих студентів, які зможуть виконувати програму; розробляти довготривалі програми навчання відповідно до курсу, характеру програми (індивідуальна або для студентів змішаного віку); знайти потенціальних учителів усередині або поза межами навчального закладу; моніторити прогрес студентів і викладачів; співпрацювати зі студентами, їхніми сім'ями, керівництвом ВНЗ і членами громади.

Слід ретельно продумати: а) розміщення та групування студентів; б) розклади занять; в) використання моделі освітньої програми; г) різноманітність курсів; е) зміст програм; е) інновації та позакласні програми [10, р. 60].

Відзначаючи внесок Відергор у виховання обдарованої молоді в різних типах навчальних закладів, Фрімен високо оцінює її пропозицію щодо створення ресурсних центрів. Вона вважає, що ця пропозиція не вимагає значних витрат. Такі ресурсні центри нагадують їй китайські й російські дитячі палаци піонерів, які діяли протягом багатьох десятиліть і давали помітні результати світового класу. Хоч як дивно, у західному світі мало що відомо про їх функціонування [7, р. 70]. Ресурсний центр, який виступає штаб-квартирою програм

для обдарованої молоді, є лише одним з декількох напрямів вибору й можливостей, які можуть бути запропоновані студентам.

Виявлення обдарованої й талановитої студентської молоді в ХХІ ст. має ґрунтуватися на знанні інших культур, традицій і мов, що дозволить інтегрувати цінності, оцінку та розуміння того, що внесли представники інших культур у скарбницю світового знання. При цьому талановита й обдарована студентська молодь стає важливим фактором суспільного прогресу. Це можна підтвердити такими положеннями:

- 1) інтелектуальні досягнення талановитої студентської молоді у вищій школі дають підставу для досягнення більш високого внеску в розвиток суспільства у майбутньому;
- 2) наявність талановитої студентської молоді в аудиторії сприяє зміні ментальності викладача, змушуючи його вдосконалювати свій навчальний матеріал. Таким чином удосконалюється навчальний процес;
- 3) талановита студентська молодь, впливаючи на своїх однолітків, сприяє підвищенню їх рівня знань. Таким чином вона робить внесок у підвищення якості вищої освіти, що, без сумніву, сприятиме поліпшенню добробуту тієї чи іншої країни.

Талановита молодь впливає на розвиток усіх галузей науки й техніки у країні. Про це писав Леон Ледерман, лауреат Нобелівської премії з фізики (1988), який виділив деякі видатні досягнення, зроблені в Америці. Зокрема він сказав: *«Колись Америка дала притулок Ейнштейну, висадила на Місяці, дала світові лазер, електронний комп'ютер, нейлонові панчохи, телевізор і зічлення від поліомієліту»*. На думку Дж. Рензулі (J. S. Renzulli), кожна школа, кожен навчальний заклад у США має молодих людей, які можуть продовжити ці чудові традиції. Однак вони не будуть продовжені доти, поки політики не внесуть зміни в навчання у класних кімнатах, зорієнтувавши його на служіння **всім** молодим людям. Потрібно також розвивати креативний потенціал і любов до навчання у молоді [9, р. 54].

У сучасній вищій школі підготовка талановитої молоді відбувається в інших умовах, ніж у попередні століття. Глобалізація, війни та конфлікти, виснаження екологічних ресурсів змушують людей мігрувати, що приводить до переорієнтації роботи викладача вищої школи при навчанні талановитої й обдарованої студентської молоді. Сьогодні глобалізовані міста, в яких розташовані вищі навчальні заклади, відображають динаміку змін у студентському середовищі у зв'язку з демографічними зрушеннями в тій чи іншій країні.

Високоінтелектуальна, обдарована й талановита студентська молодь є важливим елементом у системі вищої освіти. Вона функціонує у нових умовах, які пов'язані з досягненнями науково-технічного прогресу, високотехнологічної світової економіки. У сучасному технологізованому світі зростає її роль в оволодінні досягненнями науково-технічного прогресу та продовженні його розвитку. Вона є важливим резервом майбутнього розвитку держави. Без акценту на роботу з високоінтелектуальною і талановитою студентською молоддю ми ризикуємо втратити майбутнє в науково-практичній перспективі.

Література

1. Антонова Е. Е. Концепция обучения одарённых студентов в высших педагогических учебных заведениях [Електронний ресурс] / Е. Е. Антонова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2010. – № 3 (3). – С. 20–23. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/8370/>.
2. Васильковская О. Одаренная молодежь – успешное государство (интервью) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khadi.kharkov.ua/ru/home/avtodorozhnik/stati-2-1/odarennaja-molodezh-uspeshnoe-gosudarstvo.html>.
3. Волощук І. С. Прискорене навчання обдарованої студентської молоді [Електронний ресурс] / І. С. Волощук, Я. М. Рудик // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 67. – С. 137–144. – Режим доступу: <http://anvou.in.ua/vidannya/nash-publikaciyi/Priskorene-navchannya-obdarovano-studentsko-molod/>.
4. Научная деятельность студентов как приоритет высшего образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://abiturientam.com/edu-news/edu-news-ukr/253-news.html>.
5. Семенченко Н. Образование в Украине / Н. Семенченко. – К.: Саммит-книга, 2010. – С. 317.
6. Campbell R. J. De-Mystifying Giftedness: An Overdue Perspective / R. J. Campbell, L. Mazzoli Smith // Gifted and Talented International. – 2012. – Vol. 27. – № 2, December. – P. 27–31.
7. Freeman J. A. Quality of Giftedness: Responses to the Responses / J. A. Freeman // Gifted and Talented International. – 2012. – Vol. 27. – № 2, December. – P. 65–71.
8. Shaughnessy M. F. Commentary on «A Quality of Giftedness» / M. F. Shaughnessy, G. Valdez // Gifted and Talented International. – 2012. – Vol. 27. – № 2, December. – P. 45–46.
9. Renzulli J. S. The Achievement Gap and the Education Conspiracy Against Low Income Children / J. S. Renzulli // International Journal for Talent Development and Creativity. – 2013. – Vol. 1. – № 1, June. – P. 45–55.
10. Vidergor H. School Provisions for Gifted, Talented and Able Students: A response to Freeman / H. Vidergor // Gifted and Talented International. – 2012. – Vol. 27. – № 2, December. – P. 59–63.